

ШАКЛ БЕРИЛГАН ЎРИК НАВЛАРИНИНГ ҲОСИЛДОРЛИК КЎРСАТКИЧЛАРИ

Аннотация: Мақолада косасимон шакл берилган маҳаллий ва интродукция қилинган ўрик навларининг йиллик ўсувчи новдаларини турли усулларда кесишининг ҳосилдорликка таъсири ўрганилган.

Аннотация: В данной статье даны результаты изучения влияния различных способов обрезки однолетних побегов местных и интродуцированных сортов абрикоса.

Abstract: This article presents the results of studying the effect of various methods of pruning annual shoots of local and introduced apricot varieties.

Мавзунинг долзарблиги. Ўрик кўчатлари экилгандан сўнг 3-4 йил ҳосил элементлари намоён бўлади. Одатда шакл берилмаган ва кесилмаган ўрик дарахти дастлабки йилларда мўл ҳосил берганлиги билан унинг қариш даври тезлашади, вақтидан олдин қарийди, мева ва барглари майдалашади, ҳар хил касалликлар билан тез ва кучли зарарланади. Бунинг натижасида шохларда ҳосил элементлари кам шаклланади, мева ҳосил қилиш зонаси эса шохлар учига кўчади. Ҳосилнинг оғирлиги натижасида шохлар синиб, дарахт шикастланади. [2, 5].

Дарахтлар шох-шаббасининг новда қисмида жойлашган куртаклари билан кесиб ташлаш ўсиш жараёнларини кучайтиради. Бунинг натижасида новдаларнинг ўсиши жадаллашади ҳамда генератив органлар вазифаси ўзгариши рўй беради. Тўғри шакл бериш ва кесишдан кейин ҳосил бўлган генератив куртаклардан кўпинча йирикроқ мевалар шаклланади. Кесиш ҳаётий жараёнларни фаоллаштиради, эски органлари янгиси билан алмашинади. Корреляцион ўзгаришларни тартибга солишда дарахтларнинг айрим қисм вазифалари кучаяди ва бошқалари камаяди [6].

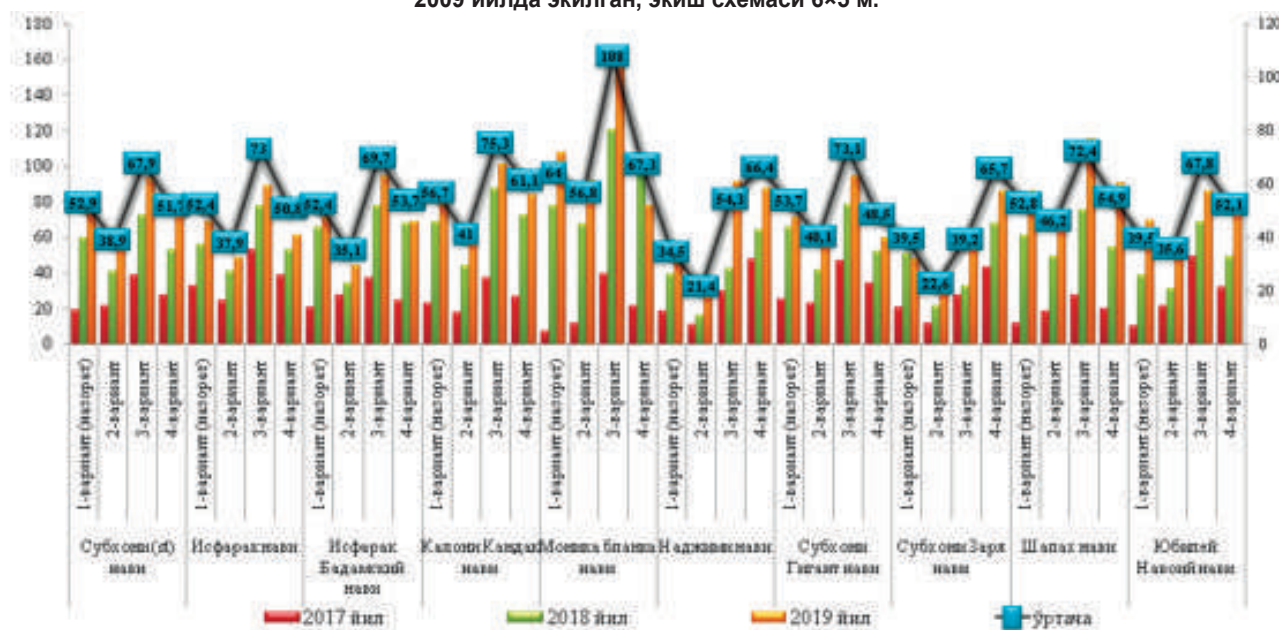
Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Данакли мевали ўсимликларни етиштириш агротехникаси, шакл бериш усуллари, сақлаш ва қайта ишлаш технологияси борасида кенг қамровли тадқиқотлар Арманистон, Хитой, Молдавия, Эрон, Россия, Тожикистон, Қирғизистон каби мамлакатларда Г.С. Есаян, П.Р. Арзуманян, С.Л. Агулян, Г.С. Есаян, А.С. Мелконян, В.М. Микаелян, В.К. Смикова, Ш.А. Хабибуллин, Н.В. Ковалев, К.Г. Никишин, А. Пулатов, В.В. Кузнецов ва бошқалар томонидан олиб борилган. Ўзбекистонда данакли мевали ўсимликларни шу жумладан ўрикни етиштириш билан ҳар хил йилларда А.А. Рибакон, С.А. Острахова, О.К. Афанасьев ва М.М. Мирзаевлар тадқиқот олиб боришган.

Тадқиқотнинг мақсади Қашқадарё вилояти тупроқ-иқлим шароитида маҳаллий ва интродукция қилинган ўрик навларига ҳар хил усулларда шакл беришнинг ҳосилдорликка таъсирини ўрганишдан иборатдир.

Тадқиқот усулларида ўрик навларининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига таъсир этувчи ўрик навларига вазасимон шакл берилиб, йиллик кучли ўсувчи новдаларни, хусусан, 15 смга ёки 1/4 қисмга, 30 смга ёки 1/3 қисмга ва

Бир йиллик ўсувчи новдаларни кесиш усулларида маҳаллий ва интродукция қилинган ўрик навларининг ҳосилдорлиги, ц/га.

2009 йилда экилган, экиш схемаси 6×5 м.

Изоҳ: 1-вариант (назорат) - бир йиллик ўсувчи новдалар кесилмаган; 2-вариант – бир йиллик ўсувчи новдалар 15 см ёки 1/4 қисми қолдириб кесилган; 3-вариант – бир йиллик ўсувчи новдалар 30 см ёки 1/3 қисми қолдириб кесилган; 4-вариант – бир йиллик ўсувчи новдалар 45 см ёки 1/2 қисми қолдириб кесилган.

45 смга ёки 1/2 қисмга қисқартирилди. Дала ва лаборатория тажрибалари ҳамда илмий тадқиқот натижалари Мухин С. А. “Обрезка и формирование плодовых деревьев” ҳамда мевачиликда умум қабул қилинган услублар бўйича амалга оширилди.

Тадқиқот натижалари. “Субхони Гигант” навида бир туп дарахтдаги гуллар сони тўлиқ гуллаганда тегишли тартибда ўртача 2017 йилда 3180, 2018 йилда 4270 ва 2019 йилда 7160 тагача бўлиб, ҳосил бўлган мевалар сони эса мутаносиб равишда 211, 485 ва 1102 донани ташкил қилди. “Исфарақ” навида эса 2017 йилда 1380, 2018 йилда 960 ва 2019 йилда 5310 тагача бўлиб, ҳосил бўлган мевалар сони эса мутаносиб равишда 134, 105 ва 482 донани ташкил қилди.

Меваларнинг пиша бошлаши тегишли тартибда 2017 йилда 18 июнь, 2018 йилда 2 июнь ва 2019 йилда эса 15 июнда бўлиб, пишиб етилган мевалар сони 154; 411 ва 995 донна, сифатли мевалар сони 138; 184 ва 271 донани ташкил қилди. Бир донна сифатли мевасининг оғирлиги 27,9; 28,7 ва 28,5 г, мевасининг ён ўлчами 3,2, 3,1; 3,3 см, мевасининг тик ўлчами 3,7, 3,6; ва 3,7 см, 10 донна ўртача мевасининг оғирлиги 253,9; г, бир тупдаги ўртача ҳосилдорлик 4,3, 11,8 ва 28,3 кг ни ташкил қилди.

“Исфарақ” навида бу кўрсаткич 2017 йилда 20 июнь, 2018 йилда 4 июнь ва 2019 йилда эса 4 июнда бўлиб, пишиб етилган мевалар сони 191; 247 ва 430 донани, қолган навларда ушбу кўрсаткичлар, аксарият навларимизда сифат кўрсаткичлари стандарт навага нисбатан устунлигини намоён қилди. Жумладан “Наджими”, “Субхони”, “Субхони Заря”, “Шалах” ва “Юбилей Навоий” навлари меваларида яққол намоён бўлди.

Йиллик ўсувчи новдаларнинг кесиш усулларининг ўрик навлари ҳосилдорлигига таъсири ўрганиш натижасига кўра, стандарт “Исфарақ” навида нисбатан “Моника бланка” навида бир тупдаги ўртача ҳосил назоратда (2017, 2018 ва 2019 йиллар бўйича) 2,1; 23,3 ва 32,3 кг, йиллик ўсувчи новдаларни 15 см (1/4) қолдириб кесишда – 3,5; 20,1 ва

27,6 кг; йиллик ўсувчи новдаларни 30 см (1/3) қолдириб кесишда 11,7; 36,2 ва 49,4 кг; йиллик ўсувчи новдаларни 45 см (1/2) қолдириб кесишда эса 6,5; 30,7 ва 23,4 кг ҳосил элементларини шакллантириб, энг юқори самарадорлик кўрсаткичи бу йиллик ўсувчи новдаларни 30 см (1/3) қолдириб кесишда (108 ц/га) ёки энг паст кўрсаткич йиллик ўсувчи новдаларни 15 см (1/4) қолдириб кесишда (56,8 ц/га) бўлганлиги аниқланди.

Бошқа ўрганилган навлардан стандарт “Исфарақ” навида нисбатан “Субхони”, “Клони Кандак”, “Субхони Гигант” ва “Шалах” навларида ҳам “Моника бланка” нави каби йиллик кучли ўсувчи новдаларни 30 см (1/3) қолдириб кесишда, “Наджими” ва “Субхони Заря” навларида эса йиллик кучли ўсувчи новдаларни 45 см (1/2) қолдириб кесишда энг юқори ҳосилдорликка эришилди. Бошқа навлар эса “Исфарақ” навида тенг ёки паст кўрсаткичларни намоён қилди.

Хулоса.

1. Дарахт шох-шаббалари мустаҳкам бўлишида, меванинг кўп ҳосилини ўзида шакллантиришида ривожланишнинг биринчи йилида кесиш шакллантириб бориш зарур.

2. Йиллик ўсувчи новдаларни кесиш барча шохларнинг ораларига қуёш нури тушиши ва шамол айланишининг яхшиланишида, ҳаво режимини таъминловчи шох-шабба шакллари яратишга эришиш мумкин.

3. Ўрик навларининг йиллик ўсувчи новдаларни 30 см (1/3) қолдириб кесишда ҳамда 45 см (1/2) қолдириб кесишда энг юқори ҳосилдорликка эришиш мумкин.

4. Шакл бериш ва тартибли кесиш орқали ўрик дарахтларида шох-шаббалари ортиқча шикастланишининг олди олинади, мунтазам сифатли мева етиштиришга эришилади.

Ю.Б.САИМНАЗАРОВ,

*Академик Махмуд Мирзаев номидаги
БУВАВИТИ директори, б.ф.д., профессор;*

А.Э.ҚАРШИЕВ,

муштақил тадқиқотчи.

АДАБИЁТЛАР:

1. Мухин С. А. Обрезка и формирование плодовых деревьев / Краснодар. 1979.-20 с.
2. Смыков В. К. Пути повышения продуктивности абрикосовых садов Повышение продуктивности абрикосовых насаждений // Сб. научных трудов. – Ялта, 1986. – Т. 100. – С. 7-15.
3. Фисенко А.И. Схемы посадок, формирования и управление ресурсным потенциалом плодовых растений // Интенсивные технологии возделывания плодовых культур. – Краснодар, 2004. – С. 281-295
4. Черепяхин В.И. Обрезка плодовых деревьев в интенсивных садах. – М.: Россельхозиздат, 1983. – 160 с.
5. Черепяхина В.И. Плодоводство / Под ред. - М. Агропромиздат, 1991- 271 с.

УЎТ: 632.3.01.08

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

ПОМИДОРНИНГ ХАВФЛИ ТАШҚИ КАРАНТИН КАСАЛЛИГИ (TOMATO BROWN RUGOSE FRUIT VIRUS)НИ ОЛДИНИ ОЛИШДА КАРАНТИН ЧОРА-ТАДБИРЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ

Аннотация. Мақолада Республикада ташқи карантин объекти ҳисобланган помидор экинида помидор жигарранг буришиши вируси (Tomato brown rugose fruit virus) касаллигини тарқалиши, ривожланиши айрим биоэкологик хусусиятлари, касаллик белгилари ва карантин чора тадбирлар келтирилган.

Калим сўзлар: сабзавот, помидор меваси жигарранг вирус касаллиги, Tomato brown rugose fruit virus, тарқалиши, зарари, касаллик белгилари, карантин чора тадбирлар.